

Вічeve слово. - 2006. - 24 серпня

КОСТОПІЛЬ ВЖЕ ДОСИТЬ СИВИЙ

кого міста Закопане, а кількість люду систематично збільшувалася, осягнувши в 1939 році рахунок - сім тисяч сто осіб. Серед них було: дві тисячі 125 поляків, три тисячі чотириста тридцять дев'ять євреїв, тисяча сто двадцять сім українців, біля п'ятисот німців, решта це були чехи і росіяни...

Але ж цю розповідь, шановний читачу, можливо випереджають твої запитання: якою була культура костопільчан, які були культові заклади, промислові об'єкти, тощо? Ось відповідь:

"... Костопіль тішився перед війною присмодною репутацією одного із найчистіших міст Волині. Про розвиток містечка вирішувало також його розташування над лінією залізничною Львів-Вільно. У міжвоєнний період знаходилося тут: костел, церква православна, кірха евангелістська і три синагоги. Діяли такі промислові підприємства: склянозавод, фабрика фанери і меблів, два млина, два лісопильних заводи, шкіряна фабрика і фабрика олії. Шкіл у Костополі було чотири. В 1931 році розпочато було будівництво цегляного костела. Дещо пізніше розпочалося будівництво повітового шпиталю".

Ось яким є описання розташування дільниць міста Костополя, з якими підприємствами доводилося бути "сусідами", які були місця для відпочинку, які будинки споруджувалися і так далі і тому подібне.

"... Місто розташоване було в кордонах між річкою та залізничною колією. На західній стороні, за залізничним полотном і об'їзною дорогою до Янкової Долини, існував великий державний лісопильний завод, найбільше підприємство у Костополі. Поруч з лісопильним заводом діяла фабрика фанери і фабрика гнутих меблів. В розташуванні одного кілометра вище залізничного моста долина ріки була перегороджена земною греблюю. Досить велике затоплення використовувалося головним чином для відпочинку і рекреації. Місто в переважній одноповерховій дерев'яній забудові складалося з чотирьох досить диференційованих дільниць. В частині північній за залізничним мостом, вздовж дороги до Янкової Долини, вибудовано було нову дільницю для працівників лісопильні. Була це в принципі польська осада. В цьому районі міста, на вкритому лісом узгір'ї, було старе католицьке місце вічного спочинку.

Середмістя займало територію від залізнич-

ного моста до вокзалу - відінок біля двох кілометрів, що пролягав до залізниці. Містилися тут: школи, костел, правління, староство, кінотеатр, трьохповерховий готель, найбільший будинок у місті, будинки житлові заможних міщан і магазини, головним чином єврейські. Деякі будинки були цегляні, двоповерхові. Дільниця єврейська прилягала до середмістя від західної сторони і доходила до затоплення від сторони східної. Була це дільниця торгова з магазинами, різного роду майстернями, зі специфічним запахом і фольклором одноповерхового дерев'яного містечка, всередині якого був ринок із синагогою. Далі у бік південний по обидві сторони над кінцем затоплення тягнулася забудова належним чином сільська з садибами, дворами, стодолами, часто кралицями стріхою - Старий Костопіль, українська частина міста. Мешканці Старого Костополя були у своїй більшості рільниками. Існувала тут церква дерев'яна з банями-баштами, вкрита бляхою. Був також цвинтар православний..."

А що ж сталося в грізних сорокових? Відомо, як більшість євреїв, так і їх будівель було знищено. Але не забігаймо наперед, а дослідимо все по черзі. Отож:

"... Дільниця єврейська перестала існувати восени 1942 року. Багато будівель було стерто з лиця землі також і синагога. Значно раніше, бо вже весною і літом 1942 року єврейські робітники ліквідували старий єврейський цвинтар - кіркур в районі готелю, заміняючи цю територію в парк. До парку цього приєднано було також міський ринок, де колись відбувалися характерні ярмарки..."

Отже, шановний читачу, досліджуючи історію Костополя, ми вже поступово дійшли з вами до періоду фашистської окупації. Ще дивно дуже, що самі ж євреї знищили у Костополі те, що належало їх предкам. Але це, як мовиться, ягідки проти того, що творилося в єврейському гетто міста Костополя. Отож поринаймо в ту страшну епоху з допомогою часопису "Wołuy blizey" ("Волинь бліжей") тільки вже за 1998 рік.

"... Особливий розділ становлять євреї, яких стягнуто було з цілого району до гетта у місті Костополі. Частина міста, де більшість склали євреї була відгороджена, мешканців арийських з цієї дільниці переселено було до квартир з яких виселилися господарі-євреї, а місцевих і зігнаних з району євреїв закрито було в ізолюваному кварталі міста..."

Тепер прослідкуємо: хто і як виконував покляпані на ш...

кому гетто? Хтось надуживав надто вже владою, хтось від биття беззахисного отримував велике задоволення, а хтось бив своїх, вислужуючись перед німцем. Але не будемо забігати наперед, усе по-порядку.

"... Німці займалися тільки загальним керівництвом гетта, визначали роботи і завдання. Німці дуже любили биття і знущатися над своїми жертвами, але це було дрібничкою і стосунку до цього, що робили єврейські поліцаї зі своїми співплемінниками. Ці-то вже по справжньому могли, уміли та любили бити. Єврейські бригади затружені були при комунальних роботах і у деяких промислових підприємствах, між іншим у великій фабриці фанери, певної ночі, в день вільний від роботи, фабрика згоріла дощенту. Німці підозрювали євреїв, визначили високу нагороду, хто знайде і назве підпалювача, але хіба нічого не встановивши, в результаті ж цього на кінець повісили публічно на ринку чотирьох євреїв, скоріше для збереження обличчя і свого "авторитету"..." Якийсь час разом з бригадою єврейських бруківників, що ремонтували тротуари, працював католицький ксьондз - вікарій костела парафіяльного з табличкою на грудях і на спині "Допомагає євреям". Люди кланялися йому з повагою..." Але ж прийшла найстрашніша пора для мешканців костопільського гетта - повна його ліквідація. А це значить, що тисячі ні в чому невинних та беззахисних стариків, жінок, дітей повинні були в дуже короткий час втратити найдорожче - життя. Ось у який спосіб відбувалося знищення тих, хто ніякого, жодного, найменшого опору не виявляв: ні тоді, як їх величезними колонами зганяли з усієї Костопільщини до гетта, ні тоді, як вже вели на розстріл до рову:

"... Ліквідація гетта настала пізньою осінню тисяча дев'яност сорок другого року. Групу євреїв загнано було на стадіон, який розташовувався на краю лісу, який був огорожений щільним дерев'яним плотом. Тут всі роздягалися до гола і так були гнані за браму до пригатованих у близькому лісі ровів. Всіх поставлено було на краю рову, після чого починалася робота автоматів. Розстрілювання людей єврейської національності тривало цілий тиждень..."

Ось така вона - цікава і захоплююча у дещо віддалених (віддалених) від нас роках і надто вже трагічна і сумна у період німецько-фашистської окупації історія міста деревоборників, меблевиків, скляварів вже немолодого, а сивого Костополя.

Часова МІСЦІНА

Хоча районний центр Рівненської області тридцятитисячний Костопіль не може похвалитися своїми стародавніми культовими чи оборонними спорудами, як можуть це зробити, скажімо, міста на Рівненщині - Дубно, Острог, чи Корець, однак не такий вже Костопіль молодий, а досить сивий. Адже налічує понад два століття. Підтвердити це може польський часопис "Wołuy blizey" за 1996 рік, в якому, зокрема, читаємо: "...Костопіль був заснований у 1792 році королівським кулінаром Леонардом Ворцелем. Лежить він над рікою Замчисько, правою притокою річки Горинь. Поблизу знаходяться відкладення піддернової руди, які у вісімнадцятому сторіччі були експлуатовані і виплавлялося з них в димових печах залізо. В наступному віці ця індустрія занепала..."

На жаль, відсутні за дев'ятнадцяте століття хоча б якісь відомості за Костопіль. Розповідь про місто, (яке вже у значно ближчому до нас часі було досить промислово розвинуте, і яке населяли представники багатьох національностей), продовжує згадане вище польське видання вже після буремних подій першої світової війни, відтоді власне, коли західно-українські землі перейшли під владарювання ольшці. Втім заглиблюємося знову в історичне жерело і побачимо, яким було життя довоєнного Костополя:

"... В тисяча дев'ятсот двадцять другому році Костопіль був повітовим містом, який оплював дві міські гміни: Костопіль і Березне, також шість сільських гмін: Березне, Деражне, здвипіль, Костопіль, Степань і Стидин - віднесення з тогочасного рівненського повіту. В той час містечко налічувало біля тисячі шестста мешканців. Саме адміністративне осування дало плоди його розвитку. Тоді то багато побудовано садів у стилі гірсь-